

Laf, Söz Olunca...

Prof. Dr. Erdinç Yücel

HECE

inceleme

Prof. Dr. Erdinç Yücel: 1972 yılında Ankara'da doğdu. İlkokulu Almanya'da, ortaokulu ve liseyi Ankara'da tamamladı. 1997 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümünden mezun oldu. 2000 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans eğitimini tamamlayan yazar, 2006 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde "Almanca Öğrenen Türk Öğrencilerin Spesifik Kültürel Unsurların Ediniminde Karşılaştıkları Zorluklar" adlı teziyle doktora unvanını aldı.

Yabancı dil alanının yanı sıra iletişim alanında da birçok kitap ve bilimsel makalesi bulunan Prof. Dr. Erdinç YÜCEL, halen Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümünde "Etkili İletişim", "Dilbilim" ve "Dil Edinimi" sahasında dersler vermektedir.

LAF, SÖZ OLUNCA...

Prof. Dr. Erdiñç Yücel

Hece Yayınları: 584

İnceleme

©Hece Yayınları

Birinci Basım

Kasım 2020

Kapak Tasarımı

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık

www.hece.com.tr

ISBN: 978-605-7547-73-6

Baskı

Emsal Matbaa Tanıtım Hizmetleri San. ve Ltd. Şti.

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara

T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

Sertifika No: 17672

İÇİNDEKİLER

SÖZE BAŞLARKEN... / 9

1. BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK DİLSEL

GÖSTERGELER / 11

Kelimelerin Anlamı/Anlaşılması Sorunu / 14

Kelimelerin Anlamında Semantik Boyut (Anlam Bilim) / 15

Kelimelerin Anlamında Sentaktik Boyut (Söz Dizimi) / 19

Kelimelerin Anlamında Pragmatik Boyut (Edim Bilim) / 20

2. İLETİŞİM SÜRECİNİN TANIMLANMASI VE

ANLAŞILMASI SORUNU / 25

3. İLETİŞİMDE SORUN YARATAN UNSURLAR / 31

4. İLETİŞİM ÖRNEKLERİNİN PRAGMATİK ANALİZİ / 51

5. İLETİŞİMDE “ÖZ SAYGI” / 67

Kişinin Öz Saygısını Doğrudan Hedef Alan Saldırıları / 70

Kişinin Öz Saygısına Dolaylı Şekilde Yönelen Saldırıları / 72

6. İNSANIN FİZYOLOJİK VE PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARI / 75

Fizyolojik ve Psikolojik İhtiyaçların İletişime Etkisi / 78

7. ALGININ İŞLEVİNE DAİR /	85
8. “GERÇEKLİK” NE KADAR GERÇEK? /	97
9. “BİLGİ”NİN BİLGİSİNE DAİR /	105
10. İLETİŞİMDE İKNA FAKTÖRÜ /	111
Karşılıklı Bulunma (Mütekabiliyet) İlkesi /	119
Sosyal İspat İlkesi /	122
Otorite İlkesi /	126
Kıtlık İlkesi /	129
Sempatiklik İlkesi /	135
Tutarlılık ve Bağlılık İlkesi /	142
Manipülasyonun Kullanımı ve Etik Sorunu /	145
İkna Edici İletişim Sürecinde Propaganda /	157
KAYNAKÇA /	173

Torunum Elif Ceyda'ya...

SÖZE BAŞLARKEN...

Pandemi sürecinde karantinadayken kaleme almaya devam ettiğim bu eser bana her koşulda iletişim kurmanın şükrünü eda edemeyeceğimiz büyük bir nimet olduğunu tekrar öğretti. Fakat karantinadayken bu eseri kaleme almanın zorluğunu yaşamadım desem doğru söylemiş olmam. Tüm dünyanın canının derdinde olduğu bir dönemde iletişimi konu edinen bir kitabı kaleme almak ilk etapta beyhude bir çabaymış gibi geliyor insana. Sonra Peygamberimize atfedilen “Kıyametin kopacağını bilsen de elindeki fidanı dik.” sözünü hatırlayınca değişti bu fikrim. Fakat bu söz üzerine düşününce biraz aklım karışmamış da değildi zira kıyamet gibi büyük bir olayın yaşanması dünyanın yok olacağı anlamına geliyordu ve böyle bir ortamda fidan dikmenin hikmetini de merak etmiyor değildim hani. Beni tatmin etmeyen birçok izahattan sonra bu sözün hikmetini sonunda öğrenmiş oldum. Bizler Allah nezdinde başardığımız kadar değil çabaladığımız kadar değerliymişiz meğerse.

Olumsuz şartlarda üzerinde çalıştığım bu eseri nihayet bitirmek nasip oldu. Eseri yazarken bu sağlıksız şartların yanı sıra bir başka mesele de kafamı çok meşgul etmişti. Piyasada iletişim hakkında yazılmış yüzlerce eser varken bunlara bir yenisini eklemek ne kadar doğrudu? Eser bitene kadar bu düşünce aklımdan hiç gitmedi. Ancak eseri kadim dostum

Prof. Dr. Hasan Yılmaz'a sununca içim biraz rahatladı. Her ne kadar dostum da olsa eserlerim konusunda her daim gerçek fikrini beyan etmiş olan Hasan Hoca'dan geçer not aldım. Şimdiye kadar eserlerimi profesyonel kişilere sunmaktan hiç gocunmadım zira "oldum" demenin "öldüm" demek olduğunu çok iyi bilenlerdenim. Elbette son sözün siz değerli okuyuculara ait olduğunu da çok iyi biliyorum. Ne de olsa en büyük jüri sizlersiniz. Sizlerden de geçer bir not almayı umuyorum.

Duygularımı aktarayım derken eserde ele aldığım konulardan bahsetmeyi unuttum. Kitapta önce günlük hayatta dilsel simgeleri ele aldım. Onların tüm boyutlarıyla nasıl anlam kazandıklarını, ardından da iletişim sürecini tüm yönleriyle, ayrıntılı şekilde ve günlük hayattaki örnekleriyle gözler önüne sermeye çalıştım. Tüm konuları burada saymanın gereksiz olduğunu düşünüyorum, sizin konu başlıklarına bir göz atmanız sanırım daha uygun olacak.

Bilindiği üzere kitapların ön sözleri genellikle okunmadan geçilir bu nedenle "ön söz" yerine "söze başlarken..." başlığını kullanmayı tercih ettim. Böylece sizi ikna etmeye başladım galiba. Hadi ben daha fazla tutmayayım. İletişimin engebeli ve sarp bölgesine yapacağınız çetin bir yolculuk bekliyor sizi. Aman, lütfen emniyet kemerlerinizi bağlamayı unutmayın.

Prof. Dr. Erdinç Yücel

1. BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK DİLSEL GÖSTERGELER

Sözcükler en zayıf iletişim aracıdır.

Yanlış yorumlamaya, yanlış anlaşılmaya en açık olandır.

Neden mi böyle? Sözlerin doğasından.

Sözler, yalnızca birtakım gürültülerdir; duyguların, düşüncelerin, deneyimlerin yerini alan gürültüler. Semboller, işaretler...

Gerçekler değil.

Neale Donald Walsch

Dil sayesinde isteklerimizi, düşüncelerimizi, sevinçlerimizi, kırgınlıklarımızı hâsılı tüm istek, ihtiyaç ve duygularımızı kişilere iletme imkânına sahibizdir. Dil bu açıdan kişilerarası anlaşmanın en önemli aracıdır. Dil, temel fonksiyonunu kelimeler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. İletişim esnasında başvurduğumuz kelimeler için dil bilimciler gösterge terimini kullanmaktadırlar. Böylece kavramlarla düşünen insanların düşündüklerini göstergeler yardımıyla ifade ettiklerini belirtmektedirler. Bu tespitten de anlaşıldığı gibi dilsel göstergeler, (canlı/cansız) varlıkların kendileri değil sadece onların temsilcileridir. Bu temsilciler sayesinde üzerinde konuştuğumuz her şeyin bizzat kendisini gözler önüne sermek zorunda kalmaksızın onlar hakkında konuşma imkânına sahip oluruz. Sırası gelmişken göstergebilimin temel konularından olan

göstergelerin tasnifine yer vererek konumuza açıklık getirmeye çalışalım. Göstergeler üç türde ortaya çıkar. Bunlar sırasıyla “belirti”, “ikon” ve “simge”dir.¹

- Belirti: Belirti doğal göstergeleri adlandırmaktadır. Belirtiler iletişimle herhangi bir niyeti ortaya koymak için beliren gösterge türlerinden değildir. Örneğın duman genelde bir ateşın varlığına işaret etmektedir fakat ateşın kendisini duman vasıtasıyla bizlere haber vermek istediğini düşünmeyiz. Doğal göstergeler her yerde kendini gösterebilmektedir. Örneğın bir araç parkının zemininde görülen yağ lekesi, orada daha önce park etmiş olan bir aracın motor yağının sızdığına işaret edebilir. Ancak burada belli bir mesaj göndermek arzusunda olan bilinçli bir gönderici yoktur. Fakat buna rağmen bizler o “belirti”ye bir mana yükleriz. Ağacın yapraklarının sararması da bir belirti olarak değerlendirilebilir. Kimisi sararan yaprakların sonbaharı müjdelediğine kimisi de ağacın hastalık geçirdiğine hükmedebilir. Kısacası bizler ağacın yapraklarından rengine göre (yeşil, sarı) bir anlam çıkarmaktayız. Bunu yaparken de ağacın bize bir şeyler söylemek istediği fikrine kapılmayız zira doğal göstergeler hep bir sebep sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilir.

Ancak doğal göstergelerin dışında bir de doğal olmayan göstergeler vardır. Bunlar “ikon” ve “simgelerdir.”

- İkon: İkonlarda, gösteren ile gösterilen arasında herhangi bir sebep sonuç ilişkisi değil bilakis bir benzerlik ilişkisi bulunmaktadır. Bir arabanın yerine onun resmi ya da çizimi bir ikon örneği olarak verilebilir. Böylelikle gerçek bir arabayı onun resmi ya da çizimi temsil etmiş olur. İkonların anlamları, simgelerin (sembollerin) anlamları gibi bir uzlaşma ilkesiyle belirlenmiş değildir. İkonlar içerdikleri manalar ile

¹ Beck, 2017, s. 24-27.

benzerlik gösterdiği için bizlere kolayca anlaşılma imkânı sağlamaktadır. Günümüzde sık kullanılan bilgisayar ve internet teknolojisiyle hayatımızı adeta istila eden ve İngilizcede “emoticons” olarak adlandırılan emojiiler, İngilizce “emotion” + “icon” (= emoticon) kelimelerinin birleşiminden oluşmakta ve duygu (emotion) uyandıran ikon (icon) anlamına gelmektedir. Kısacası bu ikonu [☺] gören bir kişi, “gülme/gülümseme” anlamını kolaylıkla anlamaktadır.

Günlük hayatta en sık başvurduğumuz gösterge türü olan simgeler, anlaşmayı sağlayan en önemli dilsel unsurlardandır. Şimdi de simgeleri mercek altına alarak konuya biraz daha açıklık getirmeye çalışalım.

- Simgeler: Simgesel göstergeler diğer gösterge türlerine göre çok farklıdır çünkü gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki herhangi bir nedene bağlı değildir. Başka bir deyişle simgeler ve anlamları arasında bir benzerlik ilişkisi bulunmamaktadır.² Bir kurumun kendi anlayışını simgelemesi açısından herhangi bir canlı/cansız varlığı simge olarak kullanması mümkündür. Fakat bizler ancak bir bilgilendirme yoluyla o simgenin ilgili kurumu temsil ettiğini bilebiliriz. Aksi takdirde o simge bizim için herhangi bir anlam taşımayacaktır.

Burada hemen şunu da eklemek gerekir ki iletişim kurarken kullandığımız sözler/kelimeler de simgeler kategorisinde yer almaktadır. Örneğin Türkçede kullandığımız /İ/ sesini İ simgesi temsil etmektedir. Aynı “ses” başka dillerde bambaşka simgelerle gösterilmektedir. Örneğin İ-N-S-A-N simgelerini art arda sıralayarak “İNSAN” simgesi/kelimesini oluşturuyoruz. Ancak bu simge (insan) Türkçe bilmeyen bir kişi için hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Dolayısıyla biz bu tür simgesel göstergeleri öğretim yoluyla kişilere kazandırmaktayız

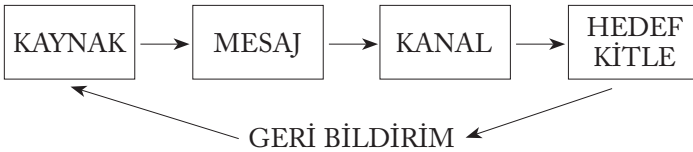
² Burkart, 2002, s. 49. (Ferdinand de Saussure bu durumu ortaya attığı “nedensizlik” ilkesiyle izah eder.)

zira simgelerin temsil ettiği şeyler (anlam) kişisel bir yorumla ortaya çıkmaz. İNSAN göstergesinin, temsil ettiği herhangi bir insanla şekli bir benzerliği bulunmadığı için, kişilerin - daha önceden bilgilendirilmedikleri takdirde - bu simgenin anlamını bilmeleri mümkün değildir. Kısacası simgeler kültür içerisinde şekillenerek toplumsal bir mutabakat temelinde anlam kazanır ve kişilere daha çok öğretim yoluyla aktarılır.

Simgesel göstergelerin iletişimde bizlere sağladığı bir başka esneklik de şudur: Onlar sayesinde gerçekte var olmayan “cadı”, “dev”, “zümrüd-ü anka kuşu”, “ejderha” gibi fantastik öğeleri ya da gerçekte var olan ama göremediğimiz Tanrı”, “melek”, “cin” gibi soyut varlıkları adlandırabilmekteyiz. Böylelikle simgesel göstergeler sayesinde sadece görüleni değil, görülmeyenleri de yansıtabilmek mümkündür. Bu sayede kültürler varlıklarının yanı sıra gelişimlerini de sürdürmüş olurlar.

Kelimelerin Anlamı/Anlaşılması Sorunu

İletişim kurarken kelimelerle karşılıklı bir alışveriş içerisinde olmamız kelimelerin anlamlarının ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Shannon ve Weaver’in³ ortaya attığı iletişim modeliyle bu konuya biraz daha açıklık getirmeye çalışalım.

Yukarıda yer alan modeli incelediğimizde, göndericinin bir kanal aracılığıyla alıcıya mesajı gönderdiğini ve alıcının da aynı yolla bir geri bildirimde bulunduğunu görmekteyiz.

³ <https://www.communicationtheory.org/shannon-and-weaver-model-of-communication/>

Buradaki yegâne amaç bir kanal aracılığıyla mesajı alıcıya ulaştırmaktır. Mesajın alıcıya ulaşabilmesi için bir gürültünün (parazitin) iletişimi bozmaması gerekmektedir. Ancak iletişim sürecini günlük hayat pratiği açısından ele aldığımızda bu sürecin yukarıda yer alan modelin ortaya koyduğu kadar sorunsuz işlemediği kolaylıkla anlaşılacaktır. Modelde gösterilen mesaj alışverişi, salt teknik bir bakış açısıyla izah edildiğinden karşılıklı bir top atıp tutma oyununu çağrıştırmaktadır. Fakat iletişim sürecinde mesajın alıcı tarafından ancak yorumlanarak anlaşılabilceği gerçeği göz önüne alındığında bu sürecin bir modele sığmayacak derecede dinamik olduğu anlaşılacaktır.⁴

Aynı dili konuşan bireylerin iletişiminde bile yanlış anlaşılmaların ortaya çıktığı gerçeği, iletişimi mekanik bir mesaj alışverişin çok ötesine taşımaktadır. İletişimde yanlış anlaşılmalara yol açan sebepleri anlayabilmek için, iletişimde kullanılan kelimelerin (dilsel göstergelerin) anlamını girift hale getiren üç husus hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Bunlar “semantik” (anlam bilim), “sentaktik” (sözdizimi) ve “pragmatik”tir (edim bilim).⁵

Kelimelerin Anlamında Semantik Boyut (Anlam Bilim)

İnsan iletişiminde kullanılan dilsel göstergeler, sadece bir başkasından bir şey talep etmek için değil aynı zamanda ortak amaçlara ulaşmak için kullanılmaktadır. Zaten insanların kurdukları iletişimi hayvanlarınkinden ayıran en önemli özellik de budur. Bir hayvan basit şekilde iletişim kurarken kendisini bir başka hayvanın yerine koyarak onu anlayacak bir tabiata sahip değildir.⁶ Yani hayvanların içgüdüsel olarak çıkardıkları sesler her ne kadar bir gösterge fonksiyonu taşısa da insanın kullan-

⁴ Bkz. Yılmaz, 2011, s. 45-46.

⁵ Pelz, 1975, s. 210.

⁶ Bkz. Tomasello, 2011, s. 105.